

*О.Г. Харічкін, канд. екон. наук, доц., Л.І. Кудь,
Черкаський банківський інститут
Університету банківської справи НБУ;
О.О. Саєшнікова, Черкаський бізнес-коледж*

ПРОБЛЕМИ БАНКІВСЬКОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ДИВЕРСИФІКОВАНОГО ТИПУ (ОЦІНКА ВИКОРИСТАННЯ ТА ЦІННОСТІ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ)

Постановка проблеми. Організація кредитних взаємовідносин між банками та суб'єктами господарської діяльності на високому рівні значною мірою залежить від об'єктивності результатів банківської експертизи сучасного фінансового стану, можливостей, перспектив розвитку (потенціалу) та ліквідаційної цінності підприємств.

Зрозуміло, що якість подібної експертизи у першу чергу базується на об'єктивності оцінювання підприємства з точки зору як цілісного майнового комплексу, так і його окремих майнових компонентів, значна частина яких реально являє собою об'єкти основних засобів та їх сукупностей.

Ключовим методологічним підходом проведення банківського оцінювання стану справ та перспектив розвитку потенційного клієнта – отримувача кредиту є, насамперед, дослідження документів офіційної фінансової звітності підприємств.

Апріорі вважається, що вивчення подібних документів за декілька періодів (років) господарської діяльності дозволяє кваліфікованому експерту отримати досить точне уявлення про сучасний стан, проблеми, напрямки та перспективи розвитку підприємства, як надійного партнера, а не потенційного аутсайдера господарської діяльності, з яким небезпечно навіть вести мову про надання кредиту.

Економічна теорія і банківська практика напрацювали багато економічних розробок у напрямку подібного аналізу. Вони добре відомі і широко використовуються на практиці. Але ми вважаємо за необхідне привернути увагу економічної спільноти до одного дуже важливого аспекту методології побудови вітчизняної системи фінансової звітності підприємств, який може суттєво вплинути на об'єктивність висновків експертів стосовно дійсного стану справ на підприємстві і якому довгий час ніхто не приділяв уваги.

У травні 2005 року було введено в дію нове Положення (стандарт) бухгалтерського обліку П(С)БО 29 “Фінансова звітність за сегментами” [1]. Поява цього документа фактично означала визнання значної розбіжності між принципами побудови фінансової звітності між “звичайними” підприємствами з точки зору традиційного уявлення про діяльність будь-якого підприємства, та реаліями господарської практики в сучасних умовах динамічних змін.

Вітчизняна теорія і практика господарської діяльності фактично своєчасно не відреагували на зародження у світі іншої концепції раціональної побудови господарської діяльності, свого роду “антиспеціалізації”, відомої як концепція диверсифікації.

Зараз це добре відома і теоретикам і практикам економічна категорія, яка всім очевидна і зрозуміла. Усім відомо, що виробничо-господарська практика в певних ситуаціях віддає переваги спеціалізації, в інших – диверсифікації виробництва.

Виклад основного матеріалу. Характер діяльності підприємства визначається тим, що комплекс його основних засобів розглядається як певна цілісна сукупність, які придбані або створені заради здійснення певної спеціалізованої діяльності. Для прикладу розглянемо випуск електродвигунів певного призначення і його конструктивно-технологічні особливості. Об'єктом виготовлення може бути або один вид електродвигуна (тоді, згідно з вітчизняними уявленнями, це буде масовий тип виробництва даного виробу), або параметричний ряд із декількох подібних електродвигунів, які відрізняються певними параметрами (потужністю, числом обертів, певними конструктивними особливостями). Це повинні бути технологічно подібні види продукції, для виготовлення якої застосовуються одні й ті ж види обладнання, потрібен персонал певного напрямку знань і професійних навичок, і все інше має бути однотипним (матеріали, сировина, технології, інструменти, пристосування тощо) – цього вимагає раціональна побудова виробничої діяльності, яку у вітчизняній практиці називають серійним типом виробництва. Але, як у першому, так і у другому випадках вимога наявності єдиної технічної бази виробництва залишається незмінною. І якщо це так, то природним економічним підходом до оцінювання ефективності використання єдиної технічної бази підприємства може бути співставлення вартості цієї бази (зусиль, вкладених у її створення) і того результату, що вона забезпечує. Зокрема, за допомогою відомого показника фондовіддачі

$$\Phi_B = \frac{ВП_n}{ВОЗ_c},$$

де $ВП_n$ – вартість виробленої (реалізованої) продукції за період, грош. од.;
 $ВОЗ_c$ – середня за період вартість основних засобів, грош. од.

Цей показник трактується саме як показник ефективності використання підприємством своїх основних засобів, тому у чисельнику береться вартість всієї продукції підприємства, а у знаменнику – вартість усіх його основних засобів.

Тепер проаналізуємо характер діяльності підприємства, що діє за принципом диверсифікації. Основна мета цього принципу – зменшити ризик банкрутства підприємства в умовах динамічної зміни ринкової ситуації. Для забезпечення цього діяльність підприємства свідомо будується на декількох різних напрямках (сегментах, згідно з П(С)БО 29), кожен з яких являє собою відокремлену географічно, типом продукції або видом діяльності господарську підсистему з високим рівнем управлінської самостійності. Для забезпечення діяльності кожного напрямку створюється свій комплекс основних засобів, встановлюються свої вимоги до персоналу та до інших факторів виробничо-господарської діяльності.

Таке просте рішення значно диверсифікує ризики господарської діяльності, адже з'являються поняття “банкрутство напряму” та “банкрутство підприємства”. Останнє можливе лише при одночасному банкрутстві всіх напрямів підприємства. Вірогідність цього буде тим меншою, чим більше напрямів діяльності

відокремлено. Наприклад, якщо підприємство має три окремі сегменти діяльності, а вірогідність банкрутства кожного розцінюється як 10 % ($P=0,1$), то вірогідність банкрутства підприємства в цілому оцінюється як:

$$P_n = P^3 = 0,1^3 = 0,001.$$

Природно, що диверсифіковане підприємство має менші обсяги виробництва певної продукції чи надання послуг і, відповідно, гірші показники виробничих витрат. Адже за все треба чимось платити. На Заході вважають, що подібні втрати – це розумна плата за спокійний душевний стан і сон власників і менеджерів підприємства.

Оскільки диверсифіковані підприємства мають складний характер діяльності та відповідно більш складну структуру, то методологія об'єктивного оцінювання ступеня ефективності використання їх основних засобів – значно більш складна процедура, ніж для спеціалізованих підприємств. Можна, зрозуміло, використовувати попередній підхід – просто скласти всі обсяги діяльності і всю сукупність основних засобів підприємства у єдині сукупності й обрахувати показник фондівдачі по підприємству в цілому (що й успішно робилося протягом 5 років, до моменту появи П(С)БО 29). Але задумаємося – який сенс має такий показник і які управлінські рішення він може ініціювати? Адже всі різні напрямки скинуті в загальний “казан” і отримана загальна картина по підприємству. При такому підході визначення узагальнених показників по підприємству – це не аналітика, а якийсь не більш ніж ритуал. Для того, щоб зрозуміти, які (і для чого) аналітичні якості показників, треба мати для оцінювання ефективності використання основних засобів на підприємствах з диверсифікованим характером діяльності, треба проаналізувати їх структуру (структуру основних засобів).

Спробуємо на підставі показника фондівдачі за допомогою даної схеми промоделювати процес і процедури аналітичних досліджень відносно оцінювання ефективності використання основних засобів підприємства. Нагадуємо, що основною структурною одиницею диверсифікованого підприємства є сегмент діяльності підприємства, який створюється і розвивається як господарська підсистема підприємства, котра діє у певному оригінальному напрямку діяльності. Кожний господарський сегмент підприємства виробляє свою продукцію (послуги), від реалізації якої отримується дохід сегмента, як частка доходів підприємства. Для забезпечення цього кожний сегмент має оригінальний набір основних засобів, що не мають ніякого відношення до діяльності інших сегментів. Систему управління підприємством, насамперед, цікавить інформація стосовно стану справ відносно діяльності кожного сегмента, щоб здійснювати необхідні управлінські дії стосовно розвитку або згортання справ по кожному сегменту. Відповідно до прикладу фондівдачі це буде показник фондівдачі i -го сегмента:

$$\Phi_{\epsilon_i} = \frac{ВП_{n_i}}{ВОЗ_i},$$

де $ВП_{n_i}$ – вартість виробленої (реалізованої) продукції i -го сегмента за період, грош. од.;

$ВОЗ_i$ – середня (за період) вартість основних засобів i -го сегмента, грош. од.

Оскільки підприємство може мати певну сукупність основних засобів загальногосподарського призначення, показник фондівдачі сегмента може мати іншу процедуру свого визначення:

$$\Phi_{\epsilon_i} = \frac{ВП_{n_i}}{ВОЗ_i + ООЗП_i},$$

де $ООЗП_i$ – частка вартості основних засобів загальногосподарського призначення, що відносяться на діяльність i -го сегмента, грош. од.

Метод визначення цієї частки підприємство визначає самостійно, виходячи із умов ситуаційно коректного та справедливого розподілу вартості ОЗЗП між окремими сегментами.

У контексті розглянутих підходів визначення показника фондівдачі сегмента розрахунок показника фондівдачі в цілому по підприємству (хоча вище зверталася увага на його нульову управлінську цінність) має наступний вигляд:

$$\Phi_{\epsilon_i} = \frac{\sum_{i=1}^n ВП_{n_i}}{\sum_{i=1}^n ВОЗ_i + ООЗП_i}.$$

Зрозуміло, що розглянуті методологічні підходи відображають виробничу діяльність стосовно диверсифікованих підприємств у ідеальному вигляді. У реальній практиці все може бути набагато складніше. Наприклад, підприємство може мати певну основну спеціалізовану діяльність і диверсифіковане виробництво як доповнення до неї, або комплекси основних засобів, що мають відношення до певних сукупностей сегментів, причому різного ступеня інтенсивності їх використання тощо. Кожна подібна нетипова ситуація вимагає творчих нестандартних рішень і оцінних показників, але все це повинно бути як розвиток тих загальних методичних підходів, що були розглянуті вище.

І, нарешті, варто також звернути увагу ще на один загальнометодичний аспект, який витікає із розглянутої у статті проблеми. Усе, що розглядалося стосовно методології оцінювання ефективності використання основних засобів, повною мірою стосується і всіх інших оцінок використання ресурсної бази підприємств з диверсифікованим характером діяльності. Так, мова може йти про продуктивність праці, продуктивність використання окремих типів обладнання, виробничих площ, показники матеріаломісткості, енергомісткості виробництва й інші традиційні та специфічні показники використання виробничих ресурсів.

Висновки. Викладені аналітичні розвідки спрямовані на те, щоб звернути увагу практиків, науковців, викладацький персонал навчальних закладів економічного спрямування на наявність у вітчизняній практиці актуальної проблеми – відсутність методологічних засад оцінювання рівня використання ресурсів на підприємствах з диверсифікованим характером діяльності. У рамках нашого дослідження було зроблено наступні висновки:

1. У вітчизняній економічній методології застосовуються підходи, які були актуальними для часів індустріальної економіки, зокрема, постулат про те, що діяльність підприємства носить спеціалізований характер.

2. Зростаючий динамізм виробничо-господарської діяльності об'єктивно обумовив те, що підприємці вимушені будувати діяльність своїх підприємств на

принципах диверсифікації, що потребує зовсім інших методологічних підходів до економічного забезпечення їхньої діяльності.

3. Вітчизняну економічну методологію треба терміново доповнювати у напрямку відображення специфіки досліджень, проектування, аналізу та оцінювання результатів діяльності підприємств з диверсифікованим характером своєї побудови. Це має суттєве значення для забезпечення переходу вітчизняної економіки з індустріальної до постіндустріальної моделі розвитку.

4. Введення у дію П(С)БО 29 “Фінансова звітність за сегментами” об’єктивно актуалізувало та “підштовхнуло” наукові розвідки у напрямку дослідження теоретичних і практичних аспектів специфіки побудови господарської діяльності на підприємствах з диверсифікованим характером діяльності.

5. Проаналізовано методологічні аспекти оцінювання ефективності використання основних засобів таких підприємств.

6. Трактування виробничогосподарської діяльності як такої, що однозначно базується на засадах спеціалізації, породжує методологічні проблеми якісної експертизи банками реального стану справ та перспектив розвитку своїх потенційних клієнтів. В цьому напрямку необхідно проводити відповідні дослідження і цей фактор потрібно враховувати при проведенні банківської експертизи.

Література

1. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 29 “Фінансова звітність за сегментами”. Наказ Міністерства фінансів України від 19.05.2005 № 412.
Отримано 20.10.2006

Харічкін, О.Г. Проблеми банківської експертизи діяльності підприємств диверсифікованого типу (оцінка використання та цінності основних засобів) [Текст] / О.Г. Харічкін, Л.І. Кудь, О.О. Сасшнікова // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : зб. наук. праць / УАБС НБУ. - Суми, 2007. - Т. 19. - С. 153 – 158.